

Les formes de la vida catalana
(1944-1960).
Comentari a la ponència de Terricabras

Gabriel Amengual

Primer de tot cal agrair al Dr. Terricabras aquesta erudita i assenyada presentació de l'obra de Ferrater Móra *Les formes de la vida catalana*, en la qual ens ha parlat dels punts més importants: «el sentit i la intenció de l'obra»,¹ arribant a desembocar a qüestions actuals. No hi ha dubte que ell era el més apropiat per fer aquesta exposició, ja que, com a director de la Càtedra Ferrater Móra de la Universitat de Girona, és qui millor el coneix, una càtedra que compta amb tot el seu llegat, i que ell dirigeix des de la seva fundació de manera admirable i sobretot molt activa i fecunda.

Aquests coneixements de primera mà s'han fet palesos a la primera part de la seva exposició, amb la detallada i «extensa notícia bibliogràfica», que ha desplegat tota una història textual, història de les edicions i traduccions, canvis de contingut i de forma, a més de la seva contextualització social i política, històrica i biogràfica; un bon servei per a millor comprendre

1. Les expressions entre cometes, si no es diu el contrari, és a dir, sense referència bibliogràfica, són de l'exposició del Dr. Terricabras.

l'obra de Ferrater i el seu abast. Això només ho pot fer qui disposa de tot el material bibliogràfic del mateix Ferrater i coneix bé la seva obra.

Feta aquesta primera presentació externa o històrica o material de l'obra, el Dr. Terricabras ha passat, en un segon apartat, a presentar el que ell denomina «sentit i intenció de l'obra». Ho ha fet assenyalant, per un costat, uns trets formals o subjectius i, per l'altre, els de contingut de la forma de vida catalana. Els trets formals o subjectius són els que caracteritzen «la seva [de Ferrater] visió de l'existència catalana», els quals són que no és dogmàtica ni essencial ni atomista, sinó selectiva, ideal i globalista. Els trets objectius o de contingut són les quatre característiques amb què Ferrater descriu el seu objecte de consideració, l'existència catalana, que són: continuïtat, seny, mesura i ironia.

Amb l'exposició d'aquests quatre trets tenim el contingut de l'obra, de la qual el Dr. Terricabras n'ha destacat la intenció pràctica de l'autor, que «vol somoure els catalans, els vol despertar, els vol fer més conscients», voluntat que anima tota l'obra i que, en conseqüència, és un escrit que interpel·la els catalans, els reclama que no es deixin dur per la passivitat ni, per altra part, caiguin en «el vici més corrosiu i autodestructiu: el de la supèrbia».²

I finalment, a la conclusió, es presenten algunes reflexions sobre el títol global sota el qual s'havia posat el record del testimoniatge i el mestratge de Ferrater Móra: la identitat. En aquesta darrera plana podríem dir que el Dr. Terricabras aterra a la realitat cultural, social i política, s'atansa a l'actualitat i situa la posició de Ferrater en el context actual de discussió.

Atès que em sembla que l'exposició de l'obra de Ferrater és indiscutible, partiré d'aquesta darrera plana per posar algunes qüestions i així obrir un espai de diàleg.

1. Identitat

La primera qüestió fa referència al concepte mateix d'*identitat*.

El Dr. Terricabras observa que Ferrater no usa el terme identitat, encara que clarament tracta de la qüestió. Jo crec que és lògic que no l'usi, ja que l'any 44, quan Ferrater publica la seva obra, el terme identitat no havia entrat en el vocabulari corrent i en referència tant a persones com a grups o pobles, ja que no hi entrà fins bastant més tard, en els anys 60 del passat segle, a partir del psicòleg i psicoanalista nord-americà Erik H. Erikson (1902-1994),³ l'obra del qual encara no podia ser coneguda quan el Prof. Ferrater va

2. Josep FERRATER MÓRA, *Les formes de la vida catalana i altres assaigs*, Barcelona: Edicions 62, 1980, p. 11 (MOLC, 35).

3. Erik H. ERIKSON, *Identity and Life Cycle*, Nova York, Norton, 1960 (n'hi ha vers. al.: *Identität und Lebenszyklus*, Frankfurt del Main, Suhrkamp, 1970). Rihard I. EVANS, *Diàleg con Erik Erikson*. Mèxic,

escriure l'obra (fins i tot es pot pensar que Ferrater no conegué l'obra d'Erikson, ja que no figura en el seu diccionari, com tampoc el terme identitat en aquesta accepció que aquí tractem, ni hi figura el de forma de vida). Aquesta és una fonamentada suposició, de tota manera es pot plantejar la pregunta si es deu simplement al desconeixement o no ús del terme en el seu temps o si hi podia haver un refús exprés per part de Ferrater a l'ús del terme.

De tota manera crec que la *concepció* d'identitat que presenta Ferrater és la general, és la concepció que es podria anomenar corrent, consistent a fer una llista de característiques, cosa que sense cap dubte és admissible, forma part del concepte d'identitat poder fer-ho; en aquest sentit és un aspecte necessari del concepte d'identitat, però insuficient. És més, aquest concepte d'identitat és el propi dels objectes, però no dels subjectes, és a dir, es el propi de les identificacions fetes en tercera persona, des de fora (cosa que precisament exclou de fer Ferrater).⁴ En la qüestió de la identitat no es tracta mai solament d'uns trets ben definits. Aquest aspecte Ferrater l'intenta pal·liar parlant de tendències; però així i tot deixa al descobert aspectes massa importants de la identitat.

En efecte, en la identitat es tracta sobretot d'interpretacions a posteriori de la vida, sigui de la història del poble o grup, de la trajectòria vital o biografia de la persona. En aquest sentit em sembla paradigmàtic el cas de les formulacions de la fe bíblica, tant jueva com cristiana, que fonamentalment consisteixen en la narració d'una història. És el viscut, és a dir, dades interpretades, el que defineix un poble, un grup o una persona. Sobre aquest aspecte hi ha insistit Paul Ricoeur amb la seva teoria de la identitat narrativa,⁵ encara que la concepció general no és exclusiva d'ell.

Naturalment que la descripció històrica no exclou la possibilitat de fer una *llista* de qualitats o propietats o col·lecció de trets més o manco característics de la identitat. Però, partir de la llista té el perill, del qual se n'ha de defensar, contínuament i amb reiterats esforços, Ferrater, de caure en un cert *substancialisme*, concepció estàtica o essencialista, i del qual crec que no se n'allibera del tot, encara que presenti la llista com a descripció d'un tipus ideal, d'unes tendències.

La llista de propietats té, a més, una altra limitació. La identitat no és defineix només per la llista, sinó per la *consciència* que es té de les propietats enumerades, per la manera com es viuen i s'integren en la vida. Això es comprendrà de seguida si tenim en compte

FCE, 1975; David J. de LEVITA, *Der Begriff der Identität*, Frankfurt del Main, Suhrkamp, 1976, esp. p. 67-98; H. DUBIEL, «Identität, Ich-Identität», a *Historisches Wörterbuch der Philosophie* [Basilea] vol. IV (1976), col. 148-152.

4. Josep FERRATER MÓRA, *Les formes de la vida catalana*, p. 28 i ss.

5. Paul RICOEUR, *Soi-même comme un autre*, París, Seuil, 1990, p. 137-198 (n'hi ha vers. cast.: *Sí mismo como otro*, Madrid, Siglo XXI, 1996, p. 106-172, traducció d'Agustín Neira Calvo.); ID., «La identidad narrativa», a *Diálogo Filosófico*, núm. 24 (1992), p. 315-324.

el que passa amb aquells que tenen problemes d'identitat, que, com sabem, és una patologia psicològica, anomenada «identitat difusa» o «difusió de la identitat»; així doncs, els que sofreixen aquesta patologia compten òbviament amb una llista de propietats i malgrat tot se senten indefinits. Per això és que la identitat és sempre un *constructe* en primera persona, sigui del plural o del singular, i qualque cosa en contínua construcció, en revisió constant des de les noves experiències que es van vivint i des dels nous reptes que cal afrontar.

Una altra cosa que sorprèn de la descripció de Ferrater és que la llista té un cert caire especial, que no em resulta fàcil de definir, però que, malgrat la inexactitud qualificaria de tendència *psicològica*. Efectivament, en la llista de «virtuts» que defineixen «el català» (són expressions que repetidament usa Ferrater) no hi ha trets socials, històrics, religiosos, culturals, etc. Potser precisament perquè ha volgut descriure «el català» més enllà de les seves manifestacions històriques, culturals i socials o polítiques, que són canviants, com si volgués especificar els trets estructurals anímics permanents, que estan a la base del comportament divers del català al llarg de la història i l'ample de la diversitat de situacions socials i personals; i si fos així altra vegada ens faria pensar que té més de substancialista del que ell mateix voldria admetre. Potser la manera de fer palesa aquesta qualitat —que per comoditat qualifico de psicològica— fóra comparar-la amb altres intents de descriure la identitat de pobles com són les de Joan Fuster i de Josep Melià.

Crec que Ferrater pretén descriure el que podríem anomenar *tarannà català*, i en aquest sentit crec que la descripció es pot qualificar de psicològica. Un altre punt que confirmaria l'escorament cap a la psicologia és el fet que en la descripció d'«el català» sembla, en el fons, que fa la descripció d'ell mateix; hi ha massa afinitats o coincidències que ho fan pensar, sense, òbviament suposar que això fos la seva intenció. Aquesta connexió entre la descripció de les formes de vida catalana i la persona de Ferrater rep un reforç amb les afirmacions del Dr. Terricabras sobre el fet que el mètode filosòfic, l'integracionisme, es veu ja insinuat en la descripció d'«el català», que és una descripció feta des de la pròpia experiència.⁶

Un altre contrapunt de referència bàsic per situar el tractament de la qüestió de Ferrater en l'àmbit de la discussió actual sobre «*Les formes de vida...*», és que no l'entén ni en sentit *ètic*,⁷ quan avui és el seu significat més usual, donant a entendre un marc de referència dintre del qual es mouen els grups i els individus per orientar la seva vida i el seu obrar; en el qual tenen legitimació i coherència els principis de l'acció humana; ni tampoc en un sen-

6. Josep FERRATER MÓRA, *Les formes de la vida catalana*, p. 30.

7. Vegeu per exemple, Charles TAYLOR, *Sources of the self. The making of the modern identity*. Cambridge/Mass., Harvard Univ. Press, 1989, part I (n'hi ha vers. cast.: *Fuentes del yo. La construcción de la identidad moderna*, Barcelona, Paidós, 1996).

tit *cultural*, com el marc de referència per interpretar i donar sentit a la seva història i la seva vida.⁸

La manera de parlar d'identitat (i de forma de vida, que no són dos conceptes sinònims, encara que tenen afinitats) tampoc no coincideix amb el concepte que la psicologia social i la *sociologia* han anat construint. Des d'aquest punt de vista la identitat és la integració de totes les identificacions i de les imatges d'un mateix prèvies (identitat personal), o del món i de la cultura (identitat grupal) a la llum d'un futur previsible. En aquest sentit la identitat porta a terme una estructuració de la personalitat, dotant-la d'un potencial motivacional per afrontar el futur. La identitat és la font de sentit i experiència per a la gent, és allò que il·lumina i orienta tota la vida, és allò a partir del qual es construeix el sentit, allò que dóna unitat a la vida, a la pluralitat de característiques que pot tenir una persona o una societat. És l'atribut cultural que té prioritat sobre els altres i els unifica, de manera que és el que organitza el sentit. Aquesta dimensió de sentit, tan pròpia i essencial del concepte d'identitat i de la forma de vida⁹ és totalment absent en l'exposició de Ferrater. Aquest sentit es pot traduir en una diversitat de funcions que exerceix la identitat segons la situació que visqui la persona o la societat. Manuel Castells distingeix tres formes d'identitat: la *legitimadora*, que genera la societat civil, crea unes pautes de pensament, judici i decisió; la de *resistència*, que porta a la formació de comunes o comunitats, que es mantenen contracorrent i es resisteixen a ser absorbides per la massa o l'opinió imperant en un moment o societat; i la de *projecte*, que produeix subjectes, agents actius de canvi.¹⁰

Vet aquí una definició que avui pot ser entesa com la que representa la concepció general en les ciències socials: «La identitat del jo [o la d'un poble] no és un tret distintiu, ni tan sols una col·lecció de trets en possessió de l'individu [o d'un poble]. És el jo [o el poble] entès reflexivament per la persona [o el poble] en funció de la seva biografia [o història i del futur previsible]».¹¹

8. D'entre els diversos intents de definir o descriure el concepte de forma de vida, vegeu Willi OELMÜLLER, «Einleitung I», a ID. / Ruth DÖLLE-OELMÜLLER i Rainer PIEPMEIER (ed.), *Diskurs: Sittliche Lebensformen*, 5a ed. Paderborn, Schöningh, 1995, p. 9-86, esp. p. 28-35; Ekkehard MARTENS, «Lebensformen», a Heiner HASTEDT i Ekkehard MARTENS (ed.), *Ethik.*, Reinberg bei Hamburg, Rowohlt, 1994, p. 215-232.

9. Aquest aspecte és molt destacat, des d'una perspectiva fenomenològica, per Alfred SCHÜTZ, *Theorie der Lebensformen (Frühe Manuskripte aus der Bergson-Periode)*, preparat i editat per I. SRUBAR, Frankfurt del Main, Suhrkamp, 1981.

10. Vegeu Manuel CASTELLS, *La era de la informació*, vol. II: *El poder de la identidad*, Madrid, Alianza 2001, p. 28-32.

11. Anthony GIDDENS, *Modernidad e identidad del yo. El yo y la sociedad en la época contemporánea*, 3a ed. Barcelona, Península, 2000, p. 72, cf. p. 71-76.

2. Forma de vida

Una altra peculiaritat del vocabulari de Ferrater, que crida molt l'atenció, és que parli de *formes* de vida catalana, formes en plural. Per poc que es pensi, és una expressió que ha de semblar estranya i fins i tot contradictòria; perquè de fet el seu propòsit es de descriure *la* forma de viure, la manera de ser del català. I de fet és molt clar que no les pensa com una pluralitat de distintes formes de vida; més bé accentua ben fortament la seva unitat. Així, per exemple, quan afirma: «El català accentua, al meu entendre, aquestes quatre formes de viure assenyalades, però, a més d'accentuar-les, les concep com una unitat on queden arrelades totes quatre. Continuïtat, seny, mesura i ironia no són, per consegüent, quatre maneres diferents de viure, que puguin separar-se com separem materialment un objecte d'un altre. Si així ho faig ara, ha d'atribuir-se més a la comoditat de l'exposició que a la realitat de la cosa. Cada forma implica les restants; està no sols enllaçada, sinó també fosa amb les altres. Quan posseeix continuïtat, quan és assenyat, quan és mesurat, quan és irònic, el català fa, en realitat, una sola cosa. És la que intentaré explicar aquí d'alguna manera».¹² Però malgrat tot, parla en plural de formes, encara que sempre referint-se a les quatre propietats (continuïtat, seny, mesura, ironia); però és clar no són quatre formes de viure, sinó una sola amb quatre aspectes diferents. Bé ho destaca, que es tracta de quatre qualitats que formen una unitat, per la qual cosa és clar que, quan les anomena en plural, es refereix a les quatre propietats i no a una pluralitat de formes culturals o ètiques del viure català.

De cap manera, em sembla, per tant, que *les formes de vida* es puguin entendre en el sentit que els catalans no tinguem *una* forma de vida, sinó formes de vida, en plural, «formes de viure», com si les virtuts no s'unifiquessin en el caràcter i la personalitat de l'individu o, en aquest cas, del poble o nació, o com si la vida dels catalans es caracteritzés per una pluralitat de formes de vida (de les quals, aleshores, Ferrater n'hauria descrit una entre altres possibles). Tampoc em sembla exacte afirmar que «són formes que no prejudgen continguts —que, al capdavant, s'han d'anar donant i descobrint històricament—, però sí que encarrilen i prefiguren certes direccions, certes tendències». Aquesta afirmació més matisada (en el sentit que sembla al·ludir a un cert sentit històric de la identitat o forma de vida), crec que tampoc no és correcta en tots els seus sentits, per dues raons: 1a) perquè pensar que les formes no s'unifiquen configurant una forma de vida contradiu la lletra i l'esperit de l'escrit de Ferrater, i 2a) també el contradiu que no portin continguts (de les quatre formes, dues són formals, però dues són de contingut). Si no hi ha una forma de vida, no hi podria haver tampoc unitat social o històrica, no hi hauria subjecte de qui es pogués predicar la forma de vida. I, per altra part, el contingut és un destil·lat històric, resultat de l'experiència, i, per tant, el contingut que s'ha anat donant històricament no és indiferent, és precisament el contingut que defineix

12. Josep FERRATER MÓRA, *Les formes de la vida catalana*, p. 30-31.

la identitat o forma de vida. Ferrater no sembla que defensi una concepció purament formal ni de la forma de vida ni de la identitat ni una pluralitat de formes de vida catalanes.

I encara el que més sorprèn és que parlant en singular d'elles les anomena «virtut», «manera d'esser», «forma de vida», «forma de viure», «categoria».¹³ O sigui que dóna el nom del conjunt a cada una d'elles. Em sembla un ús del terme «forma de vida» molt peculiar. De tota manera es tracta de termes que tenen un clar i fort ressò aristotèlic, en elles hi ressona el concepte aristotèlic de virtut i sobretot el d'èthos. La qual cosa parla també a favor de la seva unitat.

Malgrat aquesta apel·lació al concepte de forma de vida, s'ha de constatar que no hi ha una manera inequívoca d'usar el terme.¹⁴ De fet sota aquest concepte es planteja des de la qüestió de quina és la forma de vida pròpiament humana,¹⁵ fins a la qüestió diacrònica de la història de les formes de vida (la grega clàssica, la romana, la medieval, la renaixentista, etc.)¹⁶ o la qüestió sincrònica de les formes de vida, com poden ser l'estètica, l'econòmica, la teòrica, la religiosa, l'ètica, etc.,¹⁷ o com distingirà Kierkegaard: l'estètica, l'ètica i la reli-

13. Vegeu, per exemple, Josep FERRATER MÓRA, *Les formes de la vida catalana*, p. 70 i ss., 76 i 93.

14. Algunes dades de la història d'aquest terme es troben a G. MITTELSTÄDT, «Lebensform», a *Historisches Wörterbuch der Philosophie*, vol. 5, Basilea, 1980, col. 118 i ss.

15. Vegeu la discussió que tingué lloc entre Friedrich KAMBARTEL, «Universalität als Lebensform. Zu den (unlösbaren) Schwierigkeiten, das gute und vernünftige Leben über formale Kriterien zu bestimmen», a Willi OELMÜLLER (ed.), *Normenbegründung – Normendurchsetzung. Materialien zur Normendiskussion*, Paderborn, Schöningh, 1978, p. 11-21; Jürgen HABERMAS, «Über Moralität und Sittlichkeit - Was macht eine Lebensform 'rational'?», a Herbert SCHNÄDELBACH (ed.), *Rationalität. Philosophische Beiträge*, Frankfurt del Main, Suhrkamp, 1984, p. 218-235; Rüdiger BUBNER, «Rationalität, Lebensform und Geschichte», a SCHNÄDELBACH (ed.), p. 198-217.

16. Vegeu Wilhelm FLITNER, *Die Geschichte der abendländischen Lebensformen*, Paderborn, Schöningh, 1990 (Gesammelte Schriften, vol. 7); J. HUIZINGA, *Herbst des Mittelalters. Studien über Lebens- und Geistesformen des 14. und 15. Jahrhunderts in Frankreich und den Niederlanden*, ed. per K. KÖSTER, 11a ed., Stuttgart 1975; Arno BORST, *Lebensformen im Mittelalter*, Frankfurt del Main/Berlín/Viena, Ullstein, 1973; Willi OELMÜLLER, «Einleitung I», a: ID. / Ruth DÖLLE-OELMÜLLER, / Rainer PIEPMEIER (ed.), *Diskurs: Sittliche Lebensformen*, 5a ed., Paderborn, Schöningh 1995, p. 9-86, aquest darrer, menys historicista, encara que sense deixar una perspectiva en part històrica, distingeix tres formes ètiques de vida, segons que tinguin com a marc de referència la natura (que correspon a l'antiguitat clàssica), el Déu creador i salvador (edat mitjana i moderna) o els drets de l'home (modernitat).

17. Eduard SPRANGER, *Lebensformen. Geisteswissenschaftliche Psychologie und Ethik der Persönlichkeit*. 2a ed., Halle: Niemeyer 1921, distingeix aquests «tipus bàsics ideals»: teòric, econòmic, estètic, social, de poder, religiós; Annemarie PIEPER, *Glückssache. Die Kunst, gut zu leben*, Hamburg, Hoffmann und Campe, 2001, distingeix l'estètica, l'econòmica, la política, l'ètica i la religiosa. Altres en destaquen una de sola, per exemple, Rudolf REUBER, *Ästhetische Lebensform bei Nietzsche*, Munic, Fink, 1989; Jürgen MITTELSTRASS, *Wissenschaft als Lebensform*, Frankfurt del Main, 1982; Karl ALBERT / Elenor JAIN, *Philosophie als Form des Lebens. Zur ontologischen Erneuerung der Lebensphilosophie*. Freiburg / Munic: Alber, 2000; Pierre HADOT, *La philosophie comme manière de vivre*, París, Michel, 2002; ID., «La filosofía como forma de vida», a ID., *Ejercicios espirituales y filosofía antigua*, Madrid, Siruela, 2006, p. 235-249.

giosa, o també en referència a un àmbit geogràfic o cultural, així, per exemple, Thomas Mann el 1926 parlà de la seva ciutat natal, Lübeck, com a forma de vida espiritual (*Lübeck als geistige Lebensform*).¹⁸ En canvi, crec que en aquest àmbit ètic i cultural amb el terme «forma de vida» no es designa mai un aspecte de la forma de vida del poble o de la entitat en qüestió.

Aquestes són algunes de les qüestions que m'ha suscitat la lectura de l'obra de Ferrater i de la conferència del Dr. Terricabras, que present aquí com inici i estímulo per al diàleg, que queda obert a tots vostès per fer les seves preguntes i comentaris que creguin adients.

18. Thomas MANN, «Lübeck als geistige Lebensform» (1926), a *Stockholmer Gesamtausgabe der Werke von Thomas Mann. Altes und Neues. Kleine Prosa aus fünf Jahrzehnten*, Frankfurt del Main, 1961, p. 273-295.